

УДК 65.016.7

Ращупкіна В.М.*доктор економічних наук, професор,
Міжнародний гуманітарний університет***Козлова Л.В.***кандидат економічних наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРЕВЕНТИВНО-КОМПЕНСАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ ПРОЦЕСАМИ

Із позиції комплексного системного підходу досліджено можливості застосування превентивно-компенсаційного управління щодо запобігання, компенсації утворень і розвитку факторів негативної спрямованості фінансового забезпечення виробничих технологічних бізнес-процесів. Розкрито основні проблеми розгортання кризових явищ на підприємствах, які спричиняють ускладнення обґрунтування адекватних антикризових заходів і компенсаційних механізмів щодо виявлення можливостей настання неспроможності фінансового забезпечення виробничих технологічних процесів. Доведено необхідність запровадження цілісного комплексного системного підходу, що дозволить актуалізувати вдосконалення інструментарію превентивно-компенсаційного управління, застосування якого сприятиме підвищенню ефективності функціонування та економічного розвитку підприємств.

Ключові слова: превентивне (антикризове) управління, криза, превентивно-компенсаційне управління, системний підхід, економічний розвиток.

Ращупкина В.Н., Козлова Л.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРИВЕНТИВНО-КОМПЕНСАЦИОННОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННЫМ ПРОЦЕССОМ

С позиции комплексного системного подхода исследована возможность применения превентивно-компенсационного управления по предотвращению, компенсации образований и развития факторов негативной направленности финансового обеспечения производственных технологических бизнес-процессов. Раскрыты основные проблемы развертывания кризисных явлений на предприятиях, вызывающие сложности обоснования адекватных антикризисных мер и компенсационных механизмов по выявлению возможностей наступления несостоятельности финансового обеспечения производственных технологических процессов. Доказана необходимость внедрения целостного комплексного системного подхода, что позволит актуализировать совершенствование инструментария превентивно-компенсационного управления, применение которого будет способствовать повышению эффективности функционирования и экономического развития предприятий.

Ключевые слова: превентивное (антикризисное) управления, кризис, превентивно-компенсационное управление, системный подход, экономическое развитие.

Rashchupkina V.N., Kozlova L.V. THEORETICAL ASPECTS OF PREVENTIVE AND COMPENSATORY PROCESS CONTROL

From the perspective of an integrated system approach, the possibility of using preventive and compensatory control of prevention, compensation structures and development factors of the negative focus of financial support industrial technology business processes. It outlines the main problems of the deployment of the crisis in enterprises causing difficulty justify adequate anti-crisis measures and compensation mechanisms for identifying opportunities insolvency of financial support production processes. The necessity of a holistic implementation of integrated systems approach that will improve the tools to update preventive and compensatory controls, the use of which will enhance the efficiency of enterprises and economic development.

Keywords: preventive (anti-crisis) management, crisis, preventive and compensation management, system approach, economic development.

Постановка проблеми. Необхідність оволодіння теоретичними основами превентивно-компенсаційного управління обумовлено тим, що в даний час вектор економічного розвитку України, кардинальні зміни, які відбуваються, направлені у бік ринкового механізму господарювання, саме це спонукає новий погляд на ключові складові бізнесу. Важливою складовою ринкової моделі управління економікою стало ускладнення соціально-економічних процесів, висока невизначеність умов господарювання підприємств, що здійснюють свою фінансово-господарську діяльність, перебуваючи під постійним впливом несприятливих внутрішніх та зовнішніх чинників. У даних умовах для нейтралізації кризових явищ підприємства вимушені впроваджувати компенсаційне управління із застосуванням специфічних превентивно-методичних заходів. Однак відсутність на багатьох вітчизняних підприємствах цілісного комплексного системного підходу, адекватного вимогам мінливого ринкового середовища, актуалізує вдосконалення інструментарію превентивно-компенсаційного управління, застосування якого сприятиме підвищенню ефективності функціонування та економічного розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічну основу дослідження становлять сучасні концепції управління діяльністю підприємств, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені проблемам превентивного (антикризового) управління підприємством. При виконанні роботи були використані праці таких закордонних і вітчизняних авторів, як: Амоша О.І., Бурий С.А., Василенко С.А., Градова А.П., Грязнова А.Р., Друкер П., Короткова Є.М., Лігоненко Л.А., Мацеха Д.С., Ращупкіна В.М., Ситник Л.С., Штангрет А.М. та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність теми обумовлена відсутністю належного теоретичного, науково-методологічного та законодавчого забезпечення компенсаційного менеджменту на рівні виробничих процесів в умовах превентивного (антикризового) управління, необхідністю наукового обґрунтування та розробки теоретичних положень з питань формування цілісної наукової парадигми.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних та прикладних аспектів економічної категорії «превентивно-компенсаційне управління», обґрунтуванні на основі системного підходу можливостей застосування компенсаційних процесів у виробництві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфікою розвитку кризових явищ на вітчизняних підприємствах є перехід від командно-адміністративної системи управління до ринкової, помилкові наслідки впровадження ринкових взаємовідносин, а також складна політична і нормативна база. Але зрозуміло, що у будь-якому випадку на економічний розвиток підприємства впливають не лише ці фактори. Багато економічних реформ, проведених у ході переходу від командно-адміністративної до ринкової моделі господарювання, не враховували існуючі специфічні особливості структури і взаємозв'язки галузей економіки України, супроводжувались зміною умов і принципів функціонування підприємств. Проте основні проблеми розгортання кризових явищ на підприємствах розкриваються в неповному обсязі, а це ускладнює обґрунтування адекватних антикризових заходів і компенсаційних механізмів щодо виявлення можливостей настання неспроможності фінансового забезпечення виробничих технологічних процесів.

В економічній літературі існують різні підходи щодо визначення економічних категорій «криза» та «анти-

кризове управління підприємством». В одних випадках під ним розуміють управління підприємством в умовах загальної кризи економіки, в інших – управління підприємством, яке потрапило в кризову ситуацію у результаті неефективного менеджменту, у третьому випадку – управління підприємством на порозі банкрутства, у четвертому – у період банкрутства.

Поняття «антикризове управління» в економічній літературі трактується досить широко, але, незважаючи на велику кількість наукових і практичних розробок у галузі антикризового управління, більшість яких зосереджена на мікрорівні, тобто на рівні підприємства, у вітчизняній науці відсутні комплексні теоретичні та методологічні дослідження щодо компенсаційного аналізу як інструменту запобігання чинникам негативної спрямованості, забезпечуючи використання компенсацій як фактору розвитку. Таким чином, проблема формування системи випереджувального превентивно-компенсаційного управління як окремого специфічного виду управління вимагає доопрацювання, уточнення та пояснення. У теоретичному плані таке пов'язане з неоднознач-

Таблиця 1

Методичні підходи до визначення категорії «криза»

Автори	Визначення
Василенко В.А., Балдін К.В., Коротков Є.М., Зверев В.С., Рукосуєв А.В. [1, с. 40]	Криза – це крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), що загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі
Іванюта С.М. [2, с. 107]	Криза – складний, загострений стан, різкий перелом чи занепад
Херман К. [3, с. 40]	Криза – несподівана та непередбачувана ситуація, яка загрожує пріоритетним цілям організації при обмеженому часі для прийняття рішень
Чернявський А.Д. [4, с. 4]	Криза – переломний етап функціонування будь-якої системи, коли вона піддається впливу ззовні чи зсередини, що вимагає від неї якісно нового реагування
Бурий С.А., Мацеха Д.С. [5, с. 19]	Криза – перелом, будь-яка якісна зміна процесу, перехід від існуючого стану до іншого, який суттєво відрізняється за основними параметрами
Штангрет А.М., Копилук А.І. [6, с. 52]	Криза – зростання кількості взаємопов'язаних кризових явищ, які призводять до незначного погіршення окремих показників діяльності підприємства, але не викликають руйнування системи самозбереження
Жарковська О.П., Бродський Б.Є. [7, с. 10]	Криза – це крайнє загострення внутрішньовиробничих і соціально-економічних відносин, а також відносин організації з зовнішньоекономічним середовищем
Єсаков А.М. [8, с. 83]	Криза – будь-яке відхилення від стану рівноваги, будь-яке обурення зовнішнього і внутрішнього середовища фірми

Таблиця 2

Визначення поняття «антикризове управління» різними авторами

Автор	Визначення
Рацупкіна В.М. [9, с. 53]	Антикризове управління – це системний процес здійснення професійного управління господарською діяльністю підприємства, спрямований на подолання фінансової нестабільності підприємства за допомогою використання всіх можливостей сучасного менеджменту, запобігання банкрутству шляхом оптимального використання наявних ресурсів, розробки і практичної реалізації на кожному підприємстві спеціальної програми, яка має стратегічну спрямованість на фінансову стабільність
Коротков Є.М. [10, с. 153]	Антикризове управління – це управління, у якому поставлено певним чином передбачення небезпеки кризи, заходів щодо зниження негативних наслідків кризи і використання її факторів для наступного стійкого розвитку організації
Василенко В.А. [11, с. 43]	Антикризове управління – це управління, в якому передбачена небезпека кризи, аналіз її симптомів, заходів для зниження негативних наслідків кризи і використання її факторів для позитивного розвитку
Лігоненко Л.А. [12, с. 23]	Антикризовим управлінням є спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності окремого підприємства, недопущення виникнення ситуації його банкрутства
Ситнік Л.С. [13, с. 105]	Антикризове управління – це система управління, яка спрямована на вирішення завдань інтенсивного розвитку підприємства завдяки мобілізації та інтенсифікації всіх ресурсів
Грязнова А.Г., Федотова М.А., Маринюк А.М. [14, с. 75]	Антикризове управління – це система управління підприємством, яка має системний характер і спрямована на запобігання або усунення несприятливих для бізнесу явищ за допомогою використання всього потенціалу сучасного менеджменту, розробки і реалізації на підприємстві спеціальної програми, що має стратегічний характер і дозволяє усунути тимчасові труднощі
Мінаєв Є.С., Панагушин В.П. [15, с. 219]	Антикризове управління – це не тільки управління, орієнтоване на виведення підприємства зі стану кризи, але й управління, яким можна заздалегідь спрогнозувати та попередити неплатоспроможність підприємства згідно з виробленою стратегічною програмою підвищення конкурентних переваг і фінансового оздоровлення

ністю визначення економічної сутності термінам «криза» та «управління». Аналіз різних джерел призводить до висновку, що управління в мінливих кризових умовах ототожнюється з цілим рядом категорій: «антикризове управління», «превентивне (антикризове) управління», «превентивно-компенсаційне управління».

Чітке визначення кризового стану завжди викликало полеміку серед науковців, так як не кожна негативна ситуація в діяльності підприємств призводить до кризи. Тому доцільно спочатку розглянути сутність цього поняття. Поняття «криза» в загальному трактуванні – це різкий крутий перелом, тяжкий стан. В економіці термін «криза» набув поширення та визнання насамперед у зв'язку з розробкою концепції циклічності розвитку економічних систем, яка належить до фундаментальних складових категоріального апарату економічної теорії і вже більше ста років займає одне з центральних місць у дослідженнях різних наукових шкіл і напрямів економічної науки.

Практично всі автори, які досліджували проблематику антикризового управління, мають власний методологічний погляд до визначення категорії «криза» (табл. 1).

Тому слід зазначити, що криза – це негативне явище, яке зумовлене впливом зовнішніх або внутрішніх чинників, що призводять до відхилення від рівноважного стану, яке досягло крайньої точки рівноважної зони. Кризові явища мають різний прояв і залежать від того, який вид економічної діяльності здійснюється суб'єктом підприємництва.

Поняття «антикризове управління» отримує широке застосування в економічній теорії, проте тлумачення його сутності не завжди однозначно (табл. 2).

Найбільш послідовно і повно сутність антикризового управління розкрито у монографіях українських вчених Лігоненко Л.А. і Бланка В.А. [12, с. 43]. Кожен учений, що займається проблематикою запобігання кризовим явищам, має авторську точку зору на зміст категорії «антикризове управління». Так, Бурій С.А. і Мацеха Д.С. під антикризовим управлінням розуміють «систему постійних системних дій менеджерів, спрямованих на всі елементи організації з метою швидкого і своєчасного реагування на можливі зовнішні і внутрішні загрози ефективному функціонуванню або розвитку організації» [5, с. 19]. Найбільш оптимальним у сучасній економічній ситуації є тлумачення цих двох авторів, тому що дане визначення ґрунтується на системному підході до антикризового управління. Український дослідник Туленков Н.В. [16, с. 6], висловлює думку, що будь-яке управління має бути антикризовим, тобто побудованим на врахуванні ризику та небезпеки кризових ситуацій. Дану точку зору підтримує проф. Коротков О.М. [10, с. 47]. Відповідно до його визначення, «антикризове управління має свій предмет впливу – проблеми, реальні та очікувані фактори кризи, тобто усі прояви загострення протиріч, які викликають загрозу їх гострого прояву».

Копа М.В. [12, с. 165] наводить погляди вчених, які трактують антикризове управління з погляду «вузьких» і «широких» підходів. До «вузького» підходу автор відносить підходи вчених, які відзначають необхідність використання антикризового управління у вже існуючій кризі. Стосовно «широкого» підходу, то тут антикризове управління виділяється як постійно діюча функція, незважаючи на характеристичну стану підприємства. Однак даний підхід не враховує необхідність постійної діагностики підприємства, тобто безперервного процесу антикризового

управління незалежно від наявності проблем у роботі підприємства. Також при такому підході знижується ефективність антикризових заходів, оскільки вони вводяться на підприємстві при наявному кризовому стані, їх метою є вже оздоровлення підприємства. Недоліками точки зору антикризового управління у «широкому» розумінні є ототожнення антикризового управління із звичайним керуванням, однак, як показує практика, існують суттєві відмінності. Тому, узагальнюючи наведені трактування, слід зазначити, що «антикризове управління» – це цілеспрямована система управління, яка передбачає постійну реалізацію антикризових заходів щодо оцінки та подолання негативних явищ, які впливають на підприємство і несуть загрозу для його подальшого безперервного функціонування з метою поліпшення конкурентних переваг.

У той же час вельми обмежена кількість досліджень щодо проблематики компенсаційного менеджменту як системи контролю і превентивного випереджального виявлення ознак підвищеної невизначеності та ризику у прийнятті управлінських рішень. Компенсації переважно досліджені як інструмент рішення соціальних задач, що значною мірою звужує можливості їх використання. Проблеми нестабільності і ризику, застосування різного інструментарію превентивного управління, запобігання негативному впливу на діяльність виробничих підприємств вивчали такі зарубіжні вчені, як: Аксьонов К., Буянов В., Гулієв І., Єрмаков Д., Зуб А., Кірсанов К., Локтіонов М. та ін.

Деякі аспекти формування компенсаційної політики, складові механізми управління ефективністю проектів у будівництві на основі компенсацій представлено у роботах Бабіної Л., Коновалової Г., Проксуракової О., Лановенко Е. та ін. Наукова значимість наведених праць полягає в узагальненні та розвитку системних підходів щодо управління виробничими процесами на основі інструментарію компенсаційного менеджменту. Але на даний час ще не отримано належного теоретичного обґрунтування у роботах економістів методології, методів і принципів розвитку системи управління виробничими технологічними процесами на основі превентивно-компенсаційного управління, яке дозволить завчасно виявити та компенсувати розвиток чинників негативної спрямованості на всіх стадіях життєвого циклу технологічної ланки.

Застосування всієї системи превентивно-компенсаційного управління або його окремих системних елементів залежить як від ситуації, що склалася на підприємстві, так і від типу управління підприємством.

Зазначимо, що превентивно-компенсаційне управління повинно здійснюватися не тільки в період загострення кризової ситуації, а й у період зародження чинників негативної спрямованості та виявлення можливостей настання неспроможності фінансового забезпечення виробничих технологічних процесів. Залежно від стадії зародження негативних чинників кризи (Т₀, Т₁, Т₂), превентивно-компенсаційне управління доцільно класифікувати як: попереджувальне антикризове управління, коригуюче антикризове управління та компенсаційне антикризове управління (рис. 1).

Отже, попереджувальне антикризове управління використовується у процесі зародження кризи і спрямовано на передбачення виникнення і розвитку кризових ситуацій. Коригуюче антикризове управління використовується у процесі розгортання кризи і спрямоване на прогнозування розвитку кризової ситуації і розробку антикризових заходів. Компен-

саційне антикризове управління використовується тоді, коли необхідно завчасно виявити та компенсувати утворення і розвиток причин негативної направленості на всіх стадіях життєвого циклу виробничої технологічної ланки.

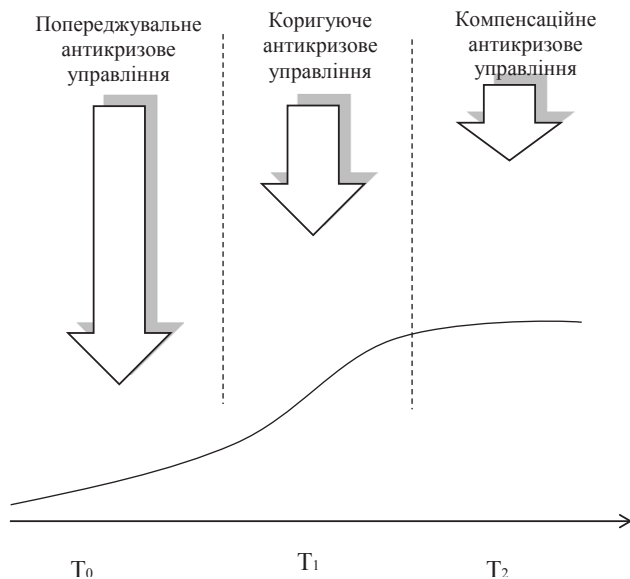

Рис. 1. Інтенсивність наростання прояву кризи та види превентивно-компенсаційного управління

Висновки. Таким чином, ефективність діяльності підприємств значною мірою залежить від формування ефективної системи антикризового менеджменту на основі превентивно-компенсаційного управління виробничими технологічними ланками, для

цілей завчасного виявлення, попередження і компенсації утворень і розвитку причин та факторів негативної направленості, зможе забезпечувати здатність підприємства відчувати, визначати, реагувати на зміни у мінливому зовнішньому середовищі, тим самим попереджаючи кризові ситуації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василенко А. Антикризове управління: [учеб. пособ.] / А. Василенко. – К.: ЦУЛ, 2008. – 504 с.
2. Иванюта С.М. Антикризове управління: [учеб. пособ.] / С.М. Иванюта. – М.: Центр учебной литературы, 2010. – 288 с.
3. Уткин Э.А. Антикризове управління / Э.А. Уткин. – М.: Тандем; ЭКМОС, 2003. – 400 с.
4. Чернявский А.Д. Антикризове управління підприємством: [учеб. пособ.] / А.Д. Чернявский. – К.: МАУП, 2009. – 256 с.
5. Бурий С.А., Мацеха Д.С. Антикризове управління и управленческие решения – проблемы предприятий малого бизнеса: [монография] / С.А. Бурий, Д.С. Мацеха. – Хмельницкий: Триада-М, 2006. – 93 с.
6. Штангрет А.М., Копилук А.И. Антикризове управління підприємством: [учеб. пособ.] / А.М. Штангрет, А.И. Копилук. – М.: Знание, 2007. – 335 с.
7. Жарковская Е.П., Бродский Б.Е. Антикризове управління: [учебник] / Е.П. Жарковская, Б.Е. Бродский. – М.: Омега-Л, 2007. – 336 с.
8. Экономический анализ хозяйственной деятельности: [учеб. пособ.] / М.А. Болюх и др. – К.: КНЭУ. – 2011. – 204 с.
9. Ращупкина В.Н. Методология основ управления процессами реорганизации предприятий: [монография] / В.Н. Ращупкина; ДонНАСА. – Макеевка, 2008. – 180 с.
10. Коротков Э.М. Антикризове управління: [учеб. для вузов по экон. спец.] / Э.М. Коротков, А.А. Беляев, Д.В. Валовой [и др.]; Гос. ун-т упр. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 432 с.
11. Лигоненко Л.А. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологические основы и практический инструментарий: [монография] / Л.А. Лигоненко. – М., 2008. – 580 с.